

ADATOK
ZALA-SZENT-GRÓT

TÖRTÉNETÉHEZ

IRTA:
KARDOS SÁMUEL

Ára egy korona.

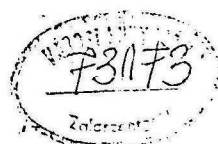
NAGY-KANIZSA.
NYOMATOTT FISCHEL FÜLÖP KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1897.

Abbildung der Lösung SENGROT in Ungarn 1605

Italis — Hoffmann, Zala-Szent-Grot, 1605.

Zala-Szent-Grot, 1605.

Az ezredéy emlékéből
Zala-Szent-Grót hazafias polgárságának
tisztelete jeléül

ajánlja
a szerző.

ELŐSZÓ.

A történelem az élet mestere; célja, hogy az elődök viszontagságos életének küzdelmeiből, sorsuk minden fordulatából és változásából az utódok okulást merítsenek a jövőre; példát, melyet követve, erényt, melyet utánozva, könnyebben juthassanak azon magaslatra, melyet boldogságnak nevezünk. Hiszen a mai kor igényei oly fokozottak, hogy az egyes ember csak erejének teljes megfeszítésével, munkásságának s szorgalmának a végsőig való fokozásával és a kínálkozó körülmények gyors s ügyes fölhasználásával képes magát a főlszínen tartani, — nem végez, szerintem fölsleges munkát az, ki egy város multjának képét tárja föl polgártársai előtt, hogy ki-ki annyit merítsen belőle, a mennyi individualitásának megfelel.

Mindenki talál e leírásban érdekes részletet, főképpen azok, kik szájhagyomány útján egyről-másról habár hiányosan is, tudomással bírnak.

Nem lehetett célom városunk történelmét megírni; ehhez a rendelkezésemre álló eszközök elégtelenek, — csak adatokat kívántam gyűjteni egy esetleg megírandó monografiához.

Kutatók gyanánt Házi Alajost, Tally Kálmánt »Dunántuli hadj.«, »Ortelius Rediv.« »Bátorfi Ad. Zalam. tört.« című műveket s a helybeli levéltárakat használtam.

Zalamegyének egyik legkiesebb és legtermékenyebb vidékén, magas hegyek lábánál, dús szántóföldek, buja rétek, s egykor virágzó — most fájdalom pusztulásnak indult, — szőlőktől körülvéve, a Zala völgyének északi részén, a Zala folyó balpartján áll **Zala Szent Grót**. A 2400 lakóst számláló városkáról alig tenné föl valaki, hogy 300 évet meghaladó multja van és hogy századokon át védhástyája oltalma volt egy nagy kiterjedésű vidéknek.

A hunok elsőben Attila vezérlete alatt nyomultak a mai Magyarországra s itt leginkább a Zala, Váliczka s Kerka folyók környékén elterülő ugynevezett »Göcsejt« lepték el. Itt tartózkodásukról különféle munda él a nép száján s a göcseji nép maig is hun-avar ivadéknak tartja magát. Ugyancsak a népmunda szerint mindhárom folyó hunvezérek nevééről neveztetett el.

454-ben Attila elhalálozván, az eddig lekötött népek szabadon lélekzettek föl s megkezdették vándorlásait.

így jutottak az ostro-góth testvérek Videmir Theodormir és Valamir Pannoniába (Magyarországba) s a Zala mentére és vidére, hol tanyát ütöttek. Az időnkinti ásatások tesznek erről tanúságot. Innen délnek vonultak. Ezeket a longobardok váltották föl, kik Alboin nevű főnökükkel 530 év körül hatoltak vidékünkre.

Magyar és Erdélyország az avarok birtokába jutván, kilenc kerületre osztattak föl. Minden kerületbe egy-egy körerődöt építettek s ezeket »vár«-nak nevezték. Egy-egy ilyen avar gyűrű (Ring) hét, néha több mértföldnyi területet foglalt magában, rendszerint olyan területekre terjedvén ki, melyek termékenységük által tűntek ki. Központul valamely község szolgált s arra is ügyeltek, hogy a háttér folyó, vagy sziklás hegy által védve legyen.

Ilyen körerőd volt Zala-Szent-Grót is.

Noha az anyagi gazdálkodás és a felvirágzás minden kellékeivel birt, nem haladhatott előre, mert megbénították, megakasztották a békés fejlődést a helybeli úrodalomnak gyakran változott birtokos urai, kik mit sem törődtek a lakossággal, hanem igyekeztek kihasználni birtokukat s a vele járó előjogokat; ha figyelembe vesszük, hogy török-tatár, kuruc-labanc, francia-bajor-német fölváltva táborozott nálunk, hogy mindegyik külön sarcolta a várost, nem csudálkozhatunk azon, ha városunk nem juthatott előre. A török hódítások, kuruc-labanc fölkelések által városunk lakosságára háramlott terhek, majd az absolutizmus ideje alatt ide rendelt katonaság tartása elviselhetetlenné váltak. — Ehhez járult még a rablóvilág garázdálkodása, jogtiprás, mit az önkényes-

kedő birák követtek el, tűz, jég, kolera, himlő járvány, árvíz, — s hogy ily sok akadály ellenére annyi századok küzdelmei közepette virágzó községgé fejlődött polgárai életrevalóságának, szorgalmas munkásságának s ama körülménynek tudható be, hogy szerencsés helyrajzi fekvésénél fogva a Zala-völgy természetes gócpontját képezi.

*

Zala-Szent-Grót erődítmény lévén, csak a vár urai és a cselédség lakta és mivel a várba jutni vagy éppen nem, vagy csak nagy nehézséggel lehetett, a plébánia Szent-Grót polgárvároson volt. Külön plébánia volt hajdan Csáford és külön Tüske-Szent-Péter, hol szerzetesek — úgy tartja a népmonda, hogy vörösbarátok — látták el a hiveket lelki vigasszal.

A törököknek hazánkban való dülése és pusztítása a termékeny Zala völgyére is kiterjeszkedett; így Szent-Grót is útjába esett a hódító seregnek. Kanizsáról kirontván, elpusztították a zalavári apátságot és mivel sehol sem bukkantak ellenállásra, Szt-Grótra ütöttek. Itt lerombolták a várat, s pusztították a lakosságot, mely a rabszolgaságtól való félelmében a közeli erdőkbe, hegyekbe menekült. Természetes, hogy a »török testvérek« az akkor virágzó Szent-Grótot és vele a testvér-községet Szt-Grót polgárvárost teljesen elpusztították.

A reformatio terjedésével Szent-Grót vár urai is a Luther-tanait követték, minek az lón a következménye, hogy alattvalóik is a protestáns hitre tértek át, maguknak inaházat építettek és lelkészt tartottak.

A nép ajkán élő hagyomány szerinti Szent-Grót polgárváros egykoron oly népes volt, hogy a hivek

három templomot tartottak fenn. Ezeknek egyike a község északi részén állott, — romjai maig is láthatók — állítólag a vörös barátok birták. Ki építette a kolostort, és melyik évben, adatok hiányában nem tudni. Ha csakugyan a templáriusoké volt, úgy ezen szerzetnek 1312-ben történt eltörlésével mások birtokába ment át; azt azonban hogy kik vették át, följegyezve nem találhi.

Torma Alajos a szent-gróti urodalom egykori kormányzója női zárda maradványainak tartja, mely zárda a mohácsi ütközet előtt már fönnállott s a türjei premontrei rend felügyelete alatt volt. (Bátorfi IV. 146. l.) Bármiként legyen, az kétségtelen, hogy a török pusztítás alatt sokat szenvedett a templom, mindazonáltal a múlt század végén még álltak a tornyok, valamint a falak is a boltozatokkal együtt, azonban gróf Batthyány Ferencz, Szent-Grót akkori úra lebontatta, köveiből s tégláiból épült az urasági major. A zárda épületének anyaga pedig a mostani plébánia templom falaiba építetett. A szent-grótpolgárvárosiak kérelmére az egyik torony harang-állványnak hagyatott meg. Az oldalfalak romjain lévő oszlopok arról tesznek tanuságot, hogy a templom góth stilben volt építve.

A kolostor pinczéiről általában az a hiedelem van elterjedve, hogy most is megvan, legalább ezt gyanítják azon kongó hang után, melyet akkor hallani, ha kocsi vonul a romok mellett el. Hihető, hogy a volt csásfordi és barátságveti kamarai birtokok, miket most egyesek birnak, a zárda tulajdonai voltak.

A második templom a község közepén állhatott azon helyen, melyet egykor Pál Ferencz, sztrótpv.

lakos birt. Ez abból következtethető, hogy mikor nevezett 1840-ben vermet ásott egy sírboltra s ebben emberi csontokra akadt. A sírbolt falai-ból kikerült téglából építette Pál lakóházát szőlő-jében csinos pincéjét, sőt másoknak is adott abból.

Az ötvenes években élt öreg emberek állítása szerint gyermekkorukban látták azon helyen a templom romjait.

A harmadik templom állítólag a község alsó végén állott és kolostorral volt egybekötve. A szent-grótpolgárvárosiak közül az éltebb emberek a »Bödör« malmot jelölik meg azon hely gyanánt, melyen a templom állott.

Ugyancsak az 50-es években élt Szt.-Grótpvároson egy Német Ferencz nevű 82 éves ember, ki határozottan állította, hogy a »Bödör« malom mellett gyermekkorában sáncokat látott, mikről őseitől hallotta, hogy azok egy zárda falai voltak. A sáncokon belől gyeppel kirakott különféle alakzatokat és falromokat is talált. Somogyi János aranyodi lakós birtokában 1630. évről kelt irat van, mely szerint őseinek a templom mellett birtoka volt.

A Kanizsa elleni harcz idejében 1681-ben Szt.-Gróton az ágostai és helvét hitvallásnak templomot, iskolát és paplakot építettek. A templom a mostani plébánia templom helyén állott, melyet a római katolikusok úgy hóditottak el.

A tradíció szerint 1715 december 6-án gr. Batthyány Ferencz, mivel a hivek a templom kulcsát ismételt kérésére békés uton átadni vonakodtak, 300 katonával rajtuk ütött s elfoglalta a templomot a felkészüléssel együtt; azután lerontatta.

Az akkori predikátort Kolozsváry Jánost kiűzette. A hivek Fodor István, Fodor László s Garzó János tanácsára a nagypirityi eklézsiához csatlakoztak s innen nyertek lelki vigaszt.

A szent-gróti plébániához akkor Szt-Gróton és Polgároson kívül Aranyod, Csáford, Gyülevész, Kehida, Koppány, Szent-László, T.-Szt-Péter, Sénye, Tekenye és Udvarnok tartozott. Az első papok franciskánusok voltak. Az első rendes plébános Czenki Pál volt.

Idők multával a lakosság elszaporodott, minek következtében 1729-ben Kehidán plébánia állíttatott föl; ekkor elestek innen Koppány, Gyülevész, Sénye s Szt-László — Később 1755-ben Zala-Szt-Lászlón, 1754-ben pedig Koppányban állítottak föl plébániát.

Ámbár a zala-szent-gróti plébánia volt egyike a legkiterjedettebbeknek s valószínűleg a legrendezettebb is, mégis csak 1748. évtől kezdve találhatók anyakönyvek. Vezettek-e előbb valamely följegyzést s ha igen, hová lett, nem tudni.

A most fönnálló templom alapkövei 1753-ban tétettek le; öt évig tartott ennek fölépítése s csak ezután adatott át rendeltetésének. — A plébánialak ez idő szerint szép egy emeletes ház a »Szt-háromság« téren. A plébániai birtok a sztgrótpvárosi határban van.

Hajdan a Grab-család birta a szent-gróthi uradalmat. Egyik tagja Dénes 1242. év körül bán volt. Ez a türjei kolostort Szt-Grót határában földekkal és jobbágysokkal gazdagította. Utóbb a Hagymásyakra szállott a birtok, kik többekkel együttesen János és András királyoktól 1499-ben zálogba vették »Szt-

Girolt« várát s városát és abba Ulászló király parancsára a fejevári keresztesek konventje által iktattattak be. (Nagy Iván IX. 351.) Végre 1663-ban a gr. Batthyány család tulajdonába ment át.

Ezek közül többen birták Szent-Grótot, így 1715—1750-ig gr. Batthyány Zsigmond, 1750—75. gr. Batthyány Imre, 1775—1780. gr. Batthyány Ignác, ki egri nagyprépost volt, 1780—1782-ig gr. Batthyány Ádám, 1782—1831-ig gr. Batthyány Ferencz, 1831—1839-ig gr. Batthyány János özvegye, 1839—1841-ig gr. Batthyány Károly, Lajos és Zsigmond testvérek, 1841—1852-ig gr. Batthyány Károly és 1853-ban ennek özvegye s örökösei Guidó, Zsigmond és Ferencz, végre 1854-ben gr. Batthyány Zsigmond tulajdonába ment át.

Ez utóbbi célszerűtlen gazdálkodás folytán eladósodott s összes vagyona 1876. évben a bécsi földhitelintézetnek 501.000 frtért eladatott. — A vagyon becsára 923.806 frt. volt. A birtok 4 ízben került árverés alá; egyszer a modenai herczeg vette meg 601.000 frtért, de alaki hiba miatt, ezt az árverést megsemmisítették.

1882. év április havában Prinz Smiedt vette meg az uradalmat 540.000 frtért, de négy évi birtoklás után 1886. július elején Harkányi Károlynak 530.000 frtért eladta. Ma is ennek birtokában van.

Szent-Grót s a hozzá tartozó Polgárváros, Udvarnok, Aranyod, Csáford és Tüske-Szt-Péter, valamint az időközben elcsatolt Tekenye községek lakossága nagyon elszaporodván, a plébános kérelmére 1767-ben káplán rendeltetett ki; azóta a hívőket ketten látják el lelki vigasszal.

Szt.-Gróton 1846-ban teljesítették a tagosítást, mely nem mondható szerencsésnek, mivel annyira kizártak mindenkit a belsőségből, hogy a legtöbb lakósnak alig van udvara. A városon kívül fekvő ingatlanok körös-körül urodalmi tulajdont képeznek úgy hogy a népesség szaporodása esetén lakházak építéséhez terület nincsen!

Szent-Grót nevét — állítólag — Szent-Gerárd (Gellért) névből vette. E mellett bizonyít a türjei premontrai prépostságnak 1242. évben Dyonisius Banus de St. Gerardo által történt javadalmozása (Lásd a premontreieknek 1856. évi sematizmusát.) Ez a Dyonisius a türjei kolostornak a szentgróti határban adott földeket s tényleg 1846-ig voltak is Szent-Grótpvárosban jobbágysai és telkei. Más forrás szerint IV. Béla király 1242-ben Szent-Grótot az 1184. évben Tyrle Lamber gróf után nevezett tyrlei, — most türjei — apátságnak adományozta s ezt a nevezett prépostság egész a mohácsi ütközetig, vagyis míg a Luther tanait követő Hagymásy család a Conventet birtokából kiűzte, tényleg birta is. (Bátorfi IV. 246. l.) Azon utca, melyben a jobbágysok laktak »Pap-utca«-nak hívatott, rétje »Káptalan« rétnek nevezetett. 1846-ban gróf Batthyány Károly elcserélte a jobbágysokat és a földeket.

Midőn Szent-Grót a Hagymásyok birtoka lett 1491-ben, II. Ulászló király idejéből származó oklevélben így van írva: »Nikolai Hagymás de st Gyróth« alább pedig: Zent gerod« (Lásd Pray anales R. Hungariae Parte 4 Lib 3 pag. 237 s 240) Tehát Gyróth = Gellért; Geród = Gerard rövidítve: Gót.

Az 1634. évben készült nagy harangon »Zengrót« olvasható. Így valószínűnek látszik, hogy Szent-Grót a megrövidített St. Gerard = Szt.-Gellért névből származik.

Szent-Grót mezőváros hazánk legrégibb községei közül való; s tekintve, hogy a kalocsai és pécsi püspökök között 1093-ban támadt püspök megyei határrendezés alkalmával Szent-Grótról említés tételik (Pray cod.) bizvást lehet következtetni, hogy az 1083-ik év után legközelebbi évben alapítottván, nevét az akkor canonisált St. Gellért püspök és vértanu nevéből vette.

A legrégibb időben nagy kiterjedésű és virágzó város volt. Magában foglalta a most külön községet képező Polgárvárost is. Ez volt különben a tulajdonképeni város, itt laktak az iparosok és földművesek s csak megkülönböztetésül a belvárostól, vagy a vártól, hol az uraság és cselédei laktak, nevezték Polgárvárosnak.

A vár legrégibb multjáról nincs adat, csak a Hagymásyok birtoklásától kezdődőleg vannak hiteles följegyzések.

Már a XV. században Hagymásy birtok volt Szent-Grót. Ez nemcsak onnan ismeretes, hogy Kisfaludy Sándor regéiben írja, hogy Rezi és Tátika várakból gyakran eljártak mulatni Szent-Grótra a Hagymásyokhoz, hanem Pray annaleseiből is, különösen 1491. évi Maximilián római császár és II. Ulászló király közt létrejött egyezségben tételik Szent-Grótról említés. — Ezen egyezség szerint a Maximilián által elfoglalt várak tulajdonosaiknak visszaadták; a többek közt van Szombathely, Kőrmend és Zenggerod.

Ezen egyezségekre nézve megjegyezzük, hogy Miksa császár Corvin Mátyás halála után a magyar koronához jogot tartott, azért II. Ulászló ellen hadat viselt és Vas s Zalamegyébe rontott, itt több várat foglalt el, s uraikat a maga részére hódította. Ezek közt volt Hagymásy Miklós Szt.-Grót várával együtt.

Hagymásy Miklósról ki Zalavármegyének alispánja volt, azt jegyzik föl, hogy ő is aláírta az 1505-iki rákosi országgyűlés ama határozatát, mely szerint Ulászló elhunytával, ha fiugyermeke nem maradna, soha semmi szín alatt idegen királyt nem választanak magoknak a magyarok. Hagymásy praedikátuma »De Beregszó« volt. (Pray. anubl. R. H. 4. Lit. 3 pag. 237, 240, 310.)

A Hagymásy család folytonos ellenségeskedésben állott a szomszédos premontrei prépostsággal és 1543-ban a türjei zárdát el is pusztította. Ebben — valószínűleg — a szent-grótiak is résztvettek, mit a zárda közelsége s azon körülmény, hogy a szigori várur a támadásban való részvételre kényszerítette őket, hihetőnek tüntetett föl.

A török uralom alatt Szent-Grót védvárrá alakított. Várparancsnokok a Hagymásyak voltak »Cesareo Regius Supremus Capitaneus« címmel. A vár az 1601-iki országgyűlés által a törökök részéről elfoglalt Kanizsa helyett megerősíttetni rendeltetett, ezzel együtt kijavították Pölöske, Egerszeg, Kapornak, Szalavár, Kemend, Lenti, Szécsi-Sziget, erős vasgyűrűt képezni a török berohanások ellen, kimondatván még az is, hogy Szemenye és Alsó-Lendva várakat, melyek hivatta voltak ezek között kettő, vagy három, akként legyen őrséggel s lövegek-

kel megerősítve, hogy végvárok gyanánt szolgálhasanak. — Ezen várak nagyjából magánosok, főurak és egyháznagyok birtokát kepezték, kiket a folytonos háborúk kimerítettek, miért is az országgyűlés ingyenes munkák szolgáltatására kötelezte Zalamegyét, hogy ezek által a várak erődítményei kijavítván, az ellenállásra képesek legyenek. Ugyanezt tette a következő 1602-iki országgyűlés is, mely Légrad, Keszthely, Szentgyörgyvár, Szent-Grót, s az 1601-ik évben Rátki Menyhért által visszafoglalt Kis-Komárom, valamint Pölöske és Kapornak várak megerősítésére nemcsak a zalamegyei, hanem a somogyi s veszprémi birtokosokat is kötelezte.

A szent-gróti vár 600 részint lovas, részint gyalog szabadlegényekből (önkéntesekből) álló őrséggel látatott el, kik, mivel saját költségükön éltek és katonáskodtak, minden országos adótól, sőt még a püspöki dézsmától is mentesek voltak. — Vár gyanánt a mostani Zala-Szt.-Grót szolgált, melynek környéke pösványos s ingoványos lévén, meglehetősen alkalmas volt erre. Széles sánc és erős palánk védte. A vár közönségesen »Hostadtnek« nevezetett, talán a rozszul értett »Hofstadt« után. Közlekedésre 3 kapu szolgált; egyik a mostani zsinagóga helyén, a másik a kertészlaknál, vagy a kórháznál, a harmadik pedig a »Fogaskerek«-nél ott, hol az Okolicsányi-féle kastély van. (Városi irattár.)

Az 1604-iki országgyűlés ismét gondoskodott Sümeg, Keszthely, Szent-Grót, Kiskomárom, Pölöske, Kapornak, Szalavár és Légrad várak megerősítéséről, beosztván mindegyik várhoz a közel fekvő vidéket. Ezen intézkedéseket indokolták azon tömérdék rablá-

sok és fosztogatások, miket a törökök elkövettek. Utóbb aztán, mikor a váraknál erős ellenállásra találtak, csakis azon vidék felé száguldoztak, mely tudtuk szerint védelem nélkül állott.

A XV. században a türjei prépostságé volt az itteni malom- és piacvámjog; melynek felét a Hagymásyak bitoroltak erőszakkal. Itt már mint mezőváros említetik Szent-Grót (Rupp M. O. St. J. J. 341.)

A várhoz rendelt munkálatokat illetőleg Zala megye nemesi és birtokos urai úgy egyeztek meg, hogy azon urak, kiknek a Zala folyó innenső részén váraik nincsenek, a szentgróti várhoz tartoznak szekeres és kézi munkásokat adni. (1556.) Így Zalamegye 3 egyenlő részre osztatván, a Szt.-Gróthoz közelebb eső $\frac{1}{3}$ rész ide tartozott munkával járulni.

1605-ben Szent-Grót vár ura és kapitánya Hagymásy Kristóf volt, kinek neve hazánk történetében vérbetűkkel van fölírva nem csak Ujlaki Lajos veszprémi püspök gyilkosságáért, hanem azon pusztításokért is, miket mint Bocskay sógora és parthíve Vas, Zala és Sopronmegyékben elkövetett.

A tudós püspöknek meggyilkolását Háy Alajos következőképp adja elő: Ujlaki Lajos mint veszprémi püspök Szent-Gróton is tizedet akart szedtetni, minek Hagymásy Kristóf egyenesen ellenszegült és Kövesi nevű banderális hadnagyát a Sümegen időző püspökhöz küldötte azon utasítással, hogy bármilyen módon rendezze az ügyet. Kövesi elment Sümegre, ott a püspökhöz bejutván, Ujlakyt pénzzel kínálta meg a termények egyenértéke fejében, mit a püspök nem fogadott el. Erre Kövesi kardot rántott, a püspök fejét levágta és tarsolyába téve, lóra kapott, és

Szent-Grótra sietett. Utközben Ohidon csaknem elfogták a püspök emberei, de sikerült neki pihent lóra kapni s így szerencsésen haza jutott. Itt a levágott fejet azzal adta Hagymásynak át, hogy: »Ez sem kér többé dézsmát«. Kövesi állítólag Tüske-Szent-Péter községi származású volt. Mások szerint Csáby Mihálynak hívták a hadnagyot. Istvánfy szerint ez 1605-1606-ban történt.

Hagymásy a rég óhajtott sümegi várat ekkor elfoglalta, de alig néhány óráig nevezhette magának, mert Némethi rablóvezér, kivel 1605-ben Csepregen szövetségbe, csakhamar Sümegen termett és azt Hagymásytól elvette.

1634-ben Hagymásy István János és Péter testvérek birták Szent-Grótot; ők öntették a nagyharangot az evangélikusok részére. 1644-ben az őrségnek szervezeti szabályokat adtak. E szerint a várórság parancsnokát »Vajdá«-nak hívták. A fővezénylet továbbra is a Hagymásyak kezében maradt.

II. Ferdinánd király Hagymásy Istvánhoz, mint szent-gróti kapitányhoz rendeletet intézett, mely magyarul következőképpen szól:

Mi Második Ferdinánd Isten kegyelméből római császár. Kedvelt hívünk! Már többször megparancsoltuk, hogy a rádbizott végvidékből semmiféle portyázást, vagy bárminemű ellenségeskedést a törökök ellen meg ne engedj, nehogy ők hasonlókra ingereltetvén, a miéink is viszont, általuk nyugtalaníttassanak. Hittük, hogy komoly rendeletünkre kellő engedelmesség fog következni, de minden reményünk daczára ismét tudomásunkra esett, hogy az ott összpontosított katonaságból néhány

lovas és gyalog csapat, számra mintegy 300 nem-
régén Kanizsa felé kirándulást tett, s ott a törökök
ingerlésére egy csürt fölgyújtván, váratlanul meg-
támadtatott s mindannyian részint elestek, részint
elfogattak, a mi legnagyobb megbotránkozásunkat
keltette föl; tekintve másrésről katonáink szeren-
csétlen elvesztét, kik azon végvidék veszélyezteté-
sével oly meggondolatlanságba rohantak, ezután
parancsaink áthágói iránt legkevesebb elnézéssel
sem leszünk. Neked ezennel határozottan meg-
hagyjuk, hogy a szerencsétlen esetről, valamint an-
nak okozóiról, kik akár tettel, akár tanácscsal közre-
működtek, késedelem nélkül jelentést tégy, azon-
kívül ezek után a rád bizottakat kellő fegyelem
alatt tartsad, nehogy a még történhető károkat a
legszigorubb büntetéssel rajtok megvenni kényte-
lenítettünk, a mit óvakodás végett neked kegyel-
mesen tudomásodra hozunk; egyébiránt pedig csá-
szári és királyi kegyelmünkről biztosítunk. Kelt
Ratisbonban, római császárságunk 18-ik, magyar-
királyságunk 19-ik, Cseh királyságunknak pedig
20-ik évében.

Ferdinánd s. k.

Mansfeld Fülöp s. k.

Ő Felsége parancsából

V. C. Ottniann s. k.

»Hagymásy Istvánnak, a szentgróti őrségünk
jeles kapitányának, kedvelt hívünknek.« (Bátorfi II. 108.)

Ezen levél, melynek eredetije a Batthyány csa-
lád körmendi levéltárában van, papirosra van írva,
könnyen olvasható írással. A királyi pecsét repede-
zett és egyes részei letöredezték.

1634
A fönt hivatkozott szabályzatból megtudjuk, hogy
Szent-Grót nagyon ingoványos lévén, az utczákon
nagyobb hidakat voltak kénytelenek építeni, hogy a
közlekedést föntartsák. Az ötvenes években, valamint
1895. év nyarán történt ásatások alkalmával vastag
gerendákra bukkantak a Zala parton lévő téren. Az
1895. évben ugyanis Br. Harkányi Károly a Zala
balpartján épült tisztilakot alagcsöveztetette, ekkor egy
27 cm. vastag gerendára akadtak a munkások. A ge-
rendát hosszúságánál fogva kivenni nem lehetett. Itt
megemlítjük, hogy az alagcsövek a tisztilaktól az
előtte lévő téren át özvegy Berger Jánosné házánál
a malomutczába, özvegy Antal Imréné udvarán át
a Zala folyóba vezették.

A Hagymásyak uralma alatt az ág. evangélikusok
predikátort és tanítót tartottak Zala-Szent-Gróton. Most
iskolát és csinos imaházat tartanak fönn. Lelkészük
Zala-Istvádon van, ki nagy ünnepek alkalmával
esetleg külön kívánuatra — átjön s híveit ellátja
lelkivigasszal.

A Hagymásy család István, János és Péterrel
1663-ban kihalt, örökösük gróf Batthyány Ádám lett.

Ezután is védvár maradt Szent-Grót, csak hogy
most már királyi zsoldos sereg is volt a polgárőrség
közt. Az országgyűlés Szent-Grót várának ujabbán való
megerősítését elrendelte, mert noha az 1606-iki zsit-
vatoroki békekötés a háborus állapotot némileg eny-
hítette, a török fészkelődéseitől folyton tartani kellett.
Ezt igazolja azon körülmény, hogy a török mint
annyiszor, most sem tartá meg adott szavát, mert a
békekötés ellenére be-bechapott hazánkba, s ölt, rabolt.
Igy a »Nemzeti Múzeum« kéziratárában őrzött, 1627-

ből származó »Gravamina Comitatum« című kézirata szerint hazánkban sok rablást, zsarolást, gyilkosságot követtek el »török testvéreink«. Így Sz.-Gróton »ab Anno 1636. rabvitel 13, emberölés 1, marhahajtás 16 esetben tétetik említés.« (Bátorfi V. 179.) A várerődítési munkákhoz nemcsak Zalamegyéből, hanem Somogyból is rendelték szekereket és kézi munkásokat. (Bátorfi II. 170. l.)

A vár kapitánya ekkor a Batthyányiak voltak. Történt, hogy a várnak egyik ura gróf Batthyány Pál Szentgrótot 1673-ban öt évre elzálogosította Gersei Petheő Lászlónak tizenegyezer forintért, de a várórségből 25 lovas katonát föntartott magának. Mivel pedig a vár elzálogosításakor igen rongált állapotban volt, a gróf 4000 frtot hagyott Petheőnél, hogy abból a hiányokat pótolja.

A vár falai egészen a 18. század elejéig fönlállottak. 1710-ben ugyanis Schilling nevű generalis a várfalakat lerontatta és többé nem is épültek azok föl.

Gróf Rabutin de Bussy Lajos cs. tábornok s erdélyi kormányzó tábornok 1707. év elején a Dunántult megszállva tartó kuruczok ellen vívott hadjáratában seregével a Bakonyban táborzó Battyán ellen 125000 emberből álló hadával Szentgróton át Veszprém felé vonult úgy, hogy csapatjának bal-szárnya a Zala vizére, míg a jobb Veszprémre támaszkodott. Az akkori hadviselés szokásai szerint, a csapatok mindenütt égettek, pusztítottak és raboltak — természetesen, hogy Szent-Grótot és környékét sem kimélték. (Thaly. Dunántuli hadj. II. 35.)

A hadjárat esélye folytán a támadó Rabutinból

üldözött lett, s hogy üldözőit — a kuruczokat — tévutra vezesse, márc. 2-án Türről egész lovasságát délnek fordította s átköltöztette a Zala vizén a szentgróti hidnál, mintha Kanizsának akarna menni. Másnap azonban éjfél után nagy csendben fölkészült, virradat előtt Szent-Grótot fölgújtotta s Pereszteg felé elvonult. Szt.-Grót ekkor porrá égett. (Thaly III. 67.)

Nemsokára ugyanezen hadjáratban Szent-Gróton szállásoltattak Balog Ádám, Kisfaludy László és György ezredeikkel. Hogy a kiéhezett, elcsigázott, minden pénz híjával küzdő csapatok a lakosságnak hasznára nem váltak, könnyen érthető. (Thaly III. 117.)

Az 1721—22-ik évből származó s a város levéltárában lévő följegyzés szerint a város lakossága az akkori birtokos és tisztjei részéről sok igazságtalan elnyomatásnak volt kitéve. Az uraság elvette a város földjeit, réteit, még az irtásokból is foglalt el. A bírákat igen gyakran minden ok nélkül bebörtönöztette.

Sok kellemetlenséget okoztak a beszállásoló katonatisztek. Ezek számára a város 32 frtért egy házat vett. Utóbb ezt is elvette a földesur. — 32 frt pénzbüntetés terhe alatt megtiltotta a várur a halászatot s a kenderáztatást.

Egyik hid építéséhez a lakosság is hozzájárulni tartozván, valaki tölgyfa helyett bőkfából való padlót vitt. Ezért ugyancsak 32 frt büntetést szabtak rájuk és eltiltották őket a tölgyfa vágásától.

Fodor István alezredes katonái egy alkalommal kimélték a város szekereivel az urodalni rétre s ott füvet kaszáltak; s mivel a katonák megugorva, a város szekerét lelték a réten, a városra 32 frt büntetést szabott az urodalom.

Ha a város lakosságának marhái az urodalom birtokára léptek, nyomban szigoruan megbüntették a tulajdonost; s ha véletlenül nem volt hon a gazda, az asszonyt bekisérték a várba, így kényszerítették a fizetésre. Ha sertés betévedt a majorba, leütötték.

Az akkori kronikás panaszkodik, hogy a házakhoz nem kaptak kertet, pedig ezért is szolgáltak az urodalomnak; és hogy még enni sem hagytak nekik békességben.

Hegyvám szertelen mennyiségben szedett önkényes fölmérés alapján.

Előbb a bírák nem adtak hegyvámot, most ezektől is beszarcolják a tisztek, sőt erőszakkal is vittek el borokat és a hordókat is ott fogták. Máskor a hegybíró s esküdtek mérték a bort, most a tisztek cselekszik ezt. Előbb egy itcze volt a hegyvám, most kettőt vesznek. Hasonló igazságtalanság volt a dézsma-szedés körül.

Mint minden községnek, úgy Szt.-Grótnak is voltak hosszabb, rövidebb ideig tartó pörei az uroalmakkal. Így 1741-ben a türjei prépostság pörrel támadta meg a szentgrótiakat jogtalan legeltetés és faizás miatt. Ez a pör 100 esztendeig tartott s a tagosításnak 1840-ben történt teljesítésével ért véget, s pedig a szentgrótiak pervesztességével.

Erre nézve következő rege él a nép közt: Volt Szent-Gróton egy öreg leány, ki tömérdek javakat birt a türjei erdőségben. Örökös nélkül lévén, végső órájában magához hívatta az elöljáróságot s azt mondta: »A meddig visztek holtom után a jószágomon eltemetni, addig lesz a tietek az

erdő s legelő.« S a szentgrótiak jó messze bevitte az agg nő hulláját az erdőbe s ott egy hármass gyertyánfa tövébe temették el. Azóta azt a helyet »Leánytemetőnek« hívták. Sokan ma is ismerik a helyet. A hármass gyertyánfa szolgált sokáig határjel gyan. E regénél valószínűbbnek látszik azon föltevés, hogy a türjei prépostság a szent-gróti határban birtokkal bírt, mit Hagymásy Kristóf elvett, azonban az erdőt később senki nem birták és használták a türjeiek s szent-gróthiakkal. Budavárának 1686-ban a török hódoltság alatt történt fölzsabadítása alkalmával Batthyány Ádám lovass és gyalog dandárai hősiességgel harcoltak és katonákkal és hadizsákmánnyal megrakodva tértek vissza Szent-Grótra.

Nagy izgalmat keltett 1763-ban azon elhatározás, hogy Szent-Grótra is behozzák az Urbariumot. A szent-grótiak, régi szabadalmaikra hivatkozva, ennek ellenére állottak s ezzel annyira magokra haragították gróf Batthyány Imrét, hogy ez a nekik szánt toronyórát megtagadta. — Nagy elégtelenséget keltett a városban s igyekeztek is a gróffal kibékülni, s végre sikerült és ez a toronyórát megkésztette s a városnak ajándékozta. Sokáig használták ezt, de század közepe táján végkép elromlott.

A templom építése alkalmával gr. Batthyány Imrétől a szent-grótiak 400 frtot vettek kölcsön 6%-os kamatra. A kamat fizetésének kötelezettsége nagy teher lévén, 1773-ban az iránt folyamodtak a grófhoz, hogy ezen 400 frtot engedné el, de eredménytelenül. Fizették tehát a kamatokat tovább, míg 1855-ben gróf Batthyány Zsigmond perrel lépett fel a város ellen s ennek folyamán elvétette a város rétjét.

Az első népszámlálás 1776-ról van felfjegyezve, amikor Szent-Gróton 143 ház volt. A népesség számát a kronikás nem említi. Az 1890-iki népszámlálás 273 házat és 2243 lélekszámot tüntetett fel.

1782-ben ismét pörbe keveredett a város az urodalommal a miatt, hogy ez az aranyodi, csáfordi s huszonyai hegyeken termett bornak magánhasználatra való beszállítását megengedni nem akarta. A pör 1837-ben dőlt el, tartott tehát 55 évig. A város a trónhoz ápellált és pernyertes lón. Sok anyagi áldozatot követelt ez a per, mi a békés fejlődést megakasztotta.

A régi kastély a vámház irányában terült el, melyet, mivel a haladó kor követelményének, a megfinomodott izlésnek s kényelemnek meg nem felelt, lebontottak s 1767-ben építették a most meglévőt. Ennek homlokzatán a következő felirat olvasható:

SIC eX annosIs sVrgVnt noVa
teCta rVluIs
HaeC sI non pLaCenaut faC MeLI
ora LICet
MCCCCCLLXIIIIII
1767.

Magyarul: »Igy emelődnek a régi romok üde épületekké. Ha nem tetszik ez új, rakj ide mást helyébe.«

A kastély a Zala jobb partján, patkó alakra, pilótákra épült és szép parkja, halastava van.

Szent-Grótnak a múlt század végén következő volt a környéke: a csali majoron túl közvetlen erdőség volt; a csöngői mező, hol most arany kalászos ringatódznak, tüskés, bokros legelő volt. — Az

urodalmi könyvtárral mellett volt a gazdatisztek lakása, kertje. Az országut süppedékes, ingoványos, esőzések alkalmával feneketlen sara miatt járhatlan volt. A várrét limbusos, vizenyős, lapos, egészségtelen lapály volt. Egy nagy kátyúhoz hasonlított a vidék, melyet csak a kánikulában lehetett megközelíteni, ha a mocsár kiszáradt. »Pásztor és barom ismerte csak veszedelmes csapásait s csak a madár járta szabadon.« (Rákosi J.) Gr. Batthyány Ferencz megsokalván ezen már-már tűrhetlenné vált állapotokat, áldozatok árán rendeztette az utcákat, több csinos lakóházat s hidat építtetett, szántatta s kiszárittatta a vizenyős lapályokat, az utnállékeket fákkal ültette el s ily módon úgy a talaj, valamint a légköri viszonyok javítását nagyban előmozdította.

Ezen nagylelkű ténykedése népszerűvé tette a nemes grófot, Szent-Gróton azonban, 1829-ben a helyi pénz szedési jog miatt újból pörbe keveredtek, mely a grófot körülvevő nimbuszt teljesen lerontotta. A pörből a város került ki győztesen.

A város élén álló férfiak azon törekedtek, hogy a forgalmat, a kereskedelmet emeljék s a várost a vidék központjává tegyék, melyre már fekvésénél fogva is predestinálva volt. Mozgalmat indítottak hetivásár tarthatási jog elnyerhetése iránt. S lépéseiket siker koronázta, mert 1830-ban az erre vonatkozó engedélyt meg is kapták. — Kezdetben, szokatlan lévén a vidéken a hetivásár, alig jelent meg egy-két eladó—vevő; sokan sajnálták is a fáradságot, mit a jog megszerzésére pazaroltak. — Ma azonban, főként ősszel százakra megy a forgalom. Néha egy heti vásár népesebb egy silány országos vásárnál.

A Szent-Grót és Túrje közti viszony a kecskeméti és nagy-kőrösiekére emlékeztet. Folyton ellenségeskedtek s zsörtölődtek egymással. Ez az ellenségeskedés 1839. július 1-én véres összeütközéssé fajult. Okot erre a következő adott: a csöngői mezőn a határ 1814-ben megállapított ugyan, azonban a szentgrótiak ezt nem akarták elfogadni és közös legeltetési jogot formáltak azon területre, mely a határ megjelölése alkalmával Túrjének jutott és azért a türjei határ szélben, 10—15 holdnyi gabonában évenként — különösen aratás előtt — tetemes károkat tettek. Ezen állapot rendezésére a megyei hatóság kiküldte a vidékbeli szolgabíró, ez azonban lanyhán vette az ügyet, mitől a szentgrótiak vérszemet kaptak s 1839. júl. 1-én reggel a városbíró parancsára fölfegyverkezve, a türjei határszálon megjelentek, az ott arató türjeieket megtámadták, közülök egyet agyonlőttek, többeket pedig megsebesítettek. E vérengzés miatt a bíró, a főkolompósokkal börtönbe került s hosszabb-rövidebb szabadságvesztéssel, nehányan pedig testi fenytékekkel büntetettek. Sokan vannak Szent-Gróton ma is, kik erre emlékeznek. A határvonalat ekkor mély sáncsal jelölték meg s a viszálykodás megszűnt. (Városi irat.)

1841. évtől kezdve Szent-Grót virágzásnak indult. Különböző egyletek, mint Olvasó egylet, Casino alakultak. Létesítésük körül az akkori földesúr gr. Batthyány Károly s a Kehidán lakó »haza bölcsé« Deák Ferencz buzgólkodtak. Követválasztáskor, tisztujításkor Deák tiszteletére nagyobb szabásu ebédeket és mulatságokat rendeztek itt. A »haza bölcsé« annagy gyalogsággal szokott a 15 km. távolságra eső Kehidáról —

Szent-Grótra rándulni s ugyan így ment haza is, kocsija pedig kísérte.

1844-ben épült a diszes vámház és a nagyvendéglő.

1849-ben országszerte dühöngött cholera járvány Szent-Gróton is föllépett és sok áldozatot követelt.

1854-ben állított föl a kerületi jegyzőség s ugyan ekkor épült a Zala hidja.

A cholera 1855-ben ismét föllépett Szent-Gróton, mely alkalommal 145 r. k., 80 izraelita és 19 ág. evang. halt el.

A cholera kívül a tűz is sok kárt tett városunkban. Ugyanis nagy tűz pusztított 1796-ban, mely évben 17 izben gyújtogatott egy szűcs legény a zsinagóga utcában s csak Pápan sikerült tetten érni, hol aztán meg is lakolt alávaló cselekményeiért. —

1857. július 13-án is nagy tűz pusztított, mely 42 házat, — köztük a városházát is, — elhamvasztotta.

Meg kell emlékeznünk az e század elején volt nagy francia hadjáratról, mely azért bír ránk nevezetességgel, mert a francia seregnek egy része Szent-Gróton a temető körül táborzott.

1809. július 14-én Győr mellett történt ütközet után, a mint Meskó tábornok — ki a hadseregtől elvágatott, Szent-Grótig visszavonult s innét 18-án délfele tovább ment, azonnal itt termettek a franciák, kik részben a temető mellett táboroztak, részben a grófi kastélyban szállásolták el magokat. Hogy nem farkodtak ételben-italban, magától értetődik. A folyócsa csatározásban elcsigázott katonák megnyitatták a kastély pincéjét, magtárát és lakmároztak éjjel-nappal. Ugy tartja a monda, hogy 156 akó bort, öt tröt, 300 köböl árpát, zabot fogyasztottak el.

Ugyan így tettek Novák akkori szolgabíró há-
 zánál is, hova 30 tisztet és 40 közeleget szállásoltak,
 kiket a szolgabíró nejeinek, férje távollétében, meg-
 vendégelni kellett. Minden baromfi, malacot, buzát
 rozst, szénát elpusztítottak. Hasonló módon jártak el
 a temetőnél táborzott többi katonák a városi lakó-
 sokkal szemben. Ugy kipusztították a lakosságot, hogy
 mikor Chasteler osztrák tábornokoknak jelentékenny csá-
 pattal Nagy-Kaniszára történt érkezéséről értesülve
 innen, Batthyánytól 8 ló s koci elvittele mellett Tur-
 jén, Sumegen s Rendeiken át Kis-Czell felé vonultak.
 alig maradt Szent-Györgyön elelmiszert.
 Ugyanekkor a szolgabírótól is elakartak 4 lovat
 vinni, de az asszony siránkozására előlloptak ebből
 szándékukról.
 Később egyik generális 2 lovat s kocsit vissza-
 küldött Batthyáynak azon üzenettel: »Visszaadom a
 lovat s kocsit; ohajtanám, hogy ne történt volna meg-
 de nem láthatok mindent, a mit a katonák Napoleon
 számdéka ellen cselekszenek.« Ugy mondták, hogy
 csapatok közt kevés franczia volt; többnyire bajorok
 és jesszeniek voltak.
 A helybeli temető 1793-ban kezdetett meg.
 Sokat szenvedett városunk az 1859. augusztus
 2-án délután 3 órakor megjelent nagy sáska sere-
 gének alig emlékeztek. Borzasztó pusztítást okozott a
 pusztításai által. A nép ijedve rohant a mezőre
 sok lövöldözés s óriási látnia által sikerült a sas-
 hadat Szent-György polgárváros felé szorítani, hon-
 délután 5 órakor Kehida felé vonult.
 Nem kisebb ijedelmet okozott az 1862. év
 gen s 1863. év elején itt és a vidéken föllépett
 lyagos himlő, melynek sokan estek áldozatul.
 32

Szent-Györgyől Udvarnok felé vezető megyei út
 mentén áll egy Szent Vándor ábrázoló szobor. Ezt
 863. október 20-án állították föl. Nevezetes, hogy
 az a rét, melyen a község áll, évtizedek óta egy
 maghilitának képezi a tulajdonát.
 Városunkat tudvalevőleg toronyóra, diszít. Ezt
 1870. október 15-én állította föl egy
 ócsa óras, ki azt készítette.
 A róm. kath. templom 4 haranggal bír. Ezek
 egyike a 107 font súlyú ugynevezett csönögő 1871.
 évi febr. 1-én; a nagyharang, mely 8 mészát nyom
 1873. szeptember havában helyeztetett el a toronyban.
 Az ugyanitt lévő orgona 1878. márcz. 15-én
 javíttatott ki; míg az öregcél halottas kocsija 1875.
 évi szept. 7-ike óta van használatban.
 A plebánia a veszpremi püspökséghez s a keszt-
 helyi esperességhöz tartozik.
 Az időnként föllepni szokott elemi csapások
 Szent-Györgyöt sem kímélték meg. Így 1879. febr. 23-án
 délután fél 3 órakor Csáford felől vészes felhők go-
 molváltak városunk felé. Szakadatlan dörgés s vil-
 lamlás közt megeredtek az ég csatornái, s hosszan
 tartó jéggel oly vihar fejlődött ki, minőre itt a vi-
 déken alig emlékeztek. Borzasztó pusztítást okozott a
 vihar. Ledobta a szazadok óta állott szép templom
 tornyot; megromgatta a templom badog tetőzetét; a
 körülfüggő állott fákat pedig derekon törte el. A va-
 rosban sok ház megromgálódott.
 Óriási felhőszakadás volt 1879. évi május hó
 3-án is, mely a gabnákban és szőlőkben sok kárt
 okozott.
 A közegészségügy rendezésére kiváló gond for-
 3

dittatott mindig. Ennek folyományaképp a közs kórházat építtetett, melynek alapkővét 1883-ik augusztus 20-án tették le. A mintegy 8000 forint menő költségek részint államsegélyből, részint társulatok s színelőadások rendezéséből és kormányhatóságilag engedélyezett sorsjáték jövedelméből fedeztettek. A kórház egy főlvételi, egy ápoló és beteg szobából áll, melyekben tíz ágy van. Vagyoni 7000 frtot tesz.

1885. aug. 7-én éjjel 10 órakor ismét borzasztó jégverés pusztított itt, mely alkalommal ökolnagyságú jég hullott. Az összes termények tönkre mentek s északra nyíló ablakok beverettek. Az okozott kár megbecsülhetetlen volt.

Mint egy nagy vidék gócpontja, Zala-Szt.-Grótr az alkotmányos élet tényezőjeként is szerepelt. Szerepel ma is, a mennyiben mindenkor a választókerület székhelyét képezte. Itt választattak és választatnak ma is az országgyűlési képviselők. Az első 1848-ban **Deák Ferencz** volt.

A dicső szabadságharc 1849-ben leveretvén, az alkotmány eltöröltetett s így 1861-ig nem is történtek választások. Ekkor gr. Batthyány Zsigmond volt a követ; 1865. években Hertelendy György, miután ennek lemondása után Hertelendy Kálmán választott meg; ő képviselte a kerületet 1869—1872. években is. 1875. évi ciklusban gr. Batthyány Zsigmond, 1878—1885. években Háczy Kálmán, 1885—1892. évi ciklusban Bessenyei Ernő 1885—1892. évi ciklusban Eitner Sándor — míg 1892—1896-ikiban Pály János volt a képviselő. 1896. október 28-án megejtett képviselőválasztáson Kálmán Károly sósuti plébános nyerte

a mandátumot. A választási cenzus alapját Zalabér község $\frac{1}{4}$ urbéres telkének 6 frt 32 kr. adója képezi.

Politikai fontosságára pedig onnan lehet következtetni, hogy az 1878. évben eltörölt járási szolgabíróságot 1887. évi január 1-én ismét fölállították. Botka Ferenczet bizván meg a járás kormányzásával.

A kereskedelem s ipar fejlesztése s a közlekedés megkönnyítése céljából 1891-ben mozzalom indult meg egy szárny vasutnak Türről Z.-Szt.-Grótra való építése iránt. Ennek eredményeként ugyanazon év július havában az építés meg is kezdetett s a kész vasut 1892. évi január 27-én, minden ünnepség nélkül a forgalomnak átadatott.

1893. évi október hó 1-én ünnepelte Koller Ignác helybeli plébános 50 évi papi jubileumát, mely alkalommal különböző óvatiókban s kitüntetésekben részesült.

A tűzbiztonság emelése céljából 1882. évben Perényi Antal akkori káplán tűzoltó egyletet alakított. A község segélyével különféle tűzoltó szerelvények szereztek és csinos szertár építtetett. A működő tagok 1894. év nyarán Szidanics Ferencz székesfővárosi önk. tűzoltó szakasz parancsnok részéről alapos oktatásban részesültek. Ugyan ezen évben tartotta itt meg a megyei tűzoltó szövetség rendes évi közgyűlését, melyen a megye különböző tűzoltó egységei számos tag által képviseltették magukat. Az ünnepségek fénypontját, a X. és V. éves szolgálati érmék kiosztása képezte.

Az egylet ez idő szerint 7 tisztből, 2 altisztből 22 tűzoltóból áll. Vagyona m. e. 3300 frtot képvisel.

A természeti szépségekben gazdag és buján termékeny Zala völgyének lakossága évtizedek óta érezte annak szükségét, hogy könnyű és olcsó közlekedési eszközöket szerezzen; mert csak így remélhette, hogy terményeit kevés költséggel, gyorsan szállíthatja el. A vidék birtokosainak ez irányú tevékenységét sikerült koronázta, a mennyiben 1895. évi április hó első napjaiban a zalavölgyi vasút építését tényleg megkezdették s azon év december havában a forgalomnak át is adták.

A vasuti munkálatok közben Zászló Ferenc Szt.-Grót polgárvárosi lakos szántóföldjén romai sírokat akadtak. E sírok írójának távirati jelentésére a »Nemzeti Múzeum« Posta Béla muzeumi őrt küldötte a helyszínére, ki a 2 m. hosszú s 1 m. széles kőbe faragott sírokat, több napon át átkutattván, azokban egy női csontvázra akadt s mellette különféle ékszereket s íróeszközt talált. Egy másik téglából épült sírban apró csontok, valamint földdel töltött fazék is korszó volt. Találtak még Árpád-kori sírokat is.

A vasut megnyitásakor 4 vonat közlekedett naponta: 2 reggel Balaton-Szent-Györgytől Türről, 2 délután Türről Balaton-Szt.-Györgyre. A forgalom elég élénknek bizonyult. A vidéki uradalmaiban a marhahizlalás lendületnek indulván, hogy állatok könnyen legyenek elszállíthatók, több állományt marharakodóval láttak el.

Zala-Szent-Grót a haladó korrall lépést tartva fejlődött, 1896. nyarán nagyközséggé alakult; az eddig hozzá csatolt Szt.-Grót polgárváros s Udvarnok községek az aranyodi körjegyzőséghez osztattak. Ekkor nek a székhelye is ez idő szerint Zala-Szent-Gróton volt.

Városunk területe 764 hold, ebből 429 hold uradalmi birtok. Lakóinak száma 1880-ban 2115 volt, 57 házzal; az 1890-iki népszámlálás 273 házat és 235 lelket tüntet föl. Tíz év alatt tehát 16 házzal és 120 lélekkel szaporodott.

Utcái rendezettek, akác-sorokkal vannak befásítva lámpákkal ellátva.

Lakossága több felekezetre oszlik, de csak 3 felekezet hitközséget, u. m. a romai katolikus, ágostai evangélikus s izraelita. E három hitközség templomával s iskolával bir.

Van kisdédóvója, melyet néhai Okolicsányi Antal urnő kegyes adományából 1896. év őszén építettek föl.

Ugyanekkor építették föl a leégett izraelita elemi iskolát.

A tanulók száma: róm. kath. 138 fiú, 99 leány; evang. 25 fiú, 18 leány; izr. 31 fiú, 32 leány. Tevékenykedéssel a tanulók ezen tekintélyes számára, valamint arra, hogy a felekezetek iskoláikat önerejükkel tartani nem tudják, mozgalom indult meg, hogy az iskolák az állam kezelésébe menjenek át.

Városunk képviselő testülete 24 tagból, előljárója 8 tagból áll.

Ez idő szerint 3. orvosa, 1 állatorvosa, 1 gyógyszerésze és 3 okl. szülésznője van.

Iparosainak (kereskedőinek) létszáma következő: 4 asztalos, 1 ács, 2 bádigos, 2 borbély, 3 bognár, 1 békocsis, 14 cipész, 44 csizmadia, 1 cserépfedő, 1 divatárus, 2 esztergályos, 1 fogtechnikus, 2 fazekas, 1 fűtés, 3 gyümölcsárus, 2 gépész, 3 hentes, 1 kártya, 1 kovács, 2 kötélgyártó, 2 kádár, 3 kalapos,

2 kőműves, 1 képfestő, 6 korcsmáros, 4 lakatos, 1 mészáros, 2 nyereggyártó, 1 órás, 3 pék, 1 szűrszabó, 1 szobafestő, 2 szítás, 1 szűcs, 24 szabó (férfi) 2 szabó (női), 1 szappanos, 1 timár, 8 takács és 1 üveges. — Van 7 vegyes kereskedés*, 3 rőfös, 3 bőr-, 1 liszt-, 2 fa- s 1 gabna kereskedése; továbbá 3 szatócs üzlete, 2 kávéháza s végül egy gyepmestere.

A házak közül 7 emeletes; ezek mind cseréppel vannak födve, a többiek is túlnyomóan cseréptetőzetűek.

Plebánia, körjegyzői s anyakönyvi székhely; vasúti csendőrőrs, mely 5 csendőrből áll, takarékpénztár, mely 1884. évben alapított 400 db. 50 ftos névértékű részvénynyel. A takarékpénztár mai forgó tőkéje 340 ezer ft, tartalék alapja 21200 ft, míg legutóbbi évi forgalma 2 millió, 325 ezer 363 ft lett ki; posta s távirda hivatal és póstatakarékpénztára. A póstahivatalnak legutóbbi évi forgalma 319.864 ft 91 kr., a távirdáé 4356 db. távirat; a póstatakarékpénztáré 181391 ft 67 kr. volt. Az országos meteorológiai intézetnek naponként és helyi följegyzései is ki vannak mutatva.

Érdekes megemlíteni, hogy a távirdát a helyi kereskedők — önerejükben — állították föl 1881. októberében, ki-ki annyival járulván a fölállítás költségeihez, a mennyit anyagi helyzete megengedett. E mellett az állammal szemben az első 6 évben 1800 ft évi bevételt tartoztak biztosítani.

Humanistikus egyletei: Közös nőegylet 5 alapító s 80 pártoló taggal, izraelita nőegylet 59 taggal, Csiszár

* Három közülök olyan csinos, hogy bármely nagy város díszére válnék.

52 taggal s 600 kötetet meghaladó csinos könyvtárral, izraelita temetkezési (szent) egylet 40 taggal és izraelita betegsegélyző egylet 62 taggal. A társaskör oszlófélben van.

Az 1896-iki millennáris évben az ország minden részében tartott nagy ünnepségekből városunk is kivette a maga részét. Nem csak a politikai közélet ünnepelte meg az ezredévet, hanem impozáns módon nyilvánult a felekezetek hálája is a Mindenható iránt, ki megérni engedte a magyarnak az ezredik évet a vérrel, veritékkel áztatott honában... Ekkor a szentháromság téren 10 hársfa ültetettetett az ünnep emlékére.

Ugyan ezen évben építtette Harkányi Károly nagybirtokos, — kit Ő Felsége kegye ez év folyamán bárói rangra emelt s örökös főrendiházi taggá nevezett ki — a »Nadas« patak s a Keszthelyre vezető út mellett lévő, 100 lóerővel mozgatott s villamosítással világított »Enília« gőz henger műmalmát, valamint Steiner Salamon zalai vízi műmalmát. Utóbbi birtokával s gőzgéppel van ellátva.

[Zala-Szent-Grót kereskedelmi fontosságára vall, hogy 8, marhafölhajtással egybekötött országos vásárja van, melyekre a távol vidékről is csak úgy özönlik a nép; továbbá 2 heti vásárja, melyek közül a hétfői marhafölhajtással, a csütörtöki pedig sertésvásárral van összekötve; van továbbá nagy gabna piaca, melyek főként ősszel igen látogatottak.]

A lakosság ma kizárólag magyar érzelmeiben is, nyelvén is. Nem így volt ez csak 25 évvel ezelőtt, akkor a jobb módúak németajkuak — bajorok, szászok, csehek — voltak, kik úgy vándoroltak be. Vallásra ezve következőképpen oszlik meg:

római katolikus vallásu m. e.	1630
izraelita	» » 320
ágostai evang.	» » 230
evang. reform.	» » 50
görög keleti	» » 3
görög n. e.	» » 2

Áttérések eseteinek száma: 1754-től 1855-ig áttért a róm. kath. hitre 99 ág. ev., 25 helvét, 1 görög n. e. s két izraelita. 1855-től 1896-ig 3 ág. evangélikus. Az evangélikus hitre történt áttérések 1880-tól kezdve vannak följegyezve. E szerint áttért 1 róm. kath., több református s egy izraelita.

Köztudomásu, hogy a Zala városunk közvetlen közelében, délnyugoti oldalán, a házak alatt folyik és a Balatonba ömlik. Nem mindig volt ez így; mert mint az ezredéves történelmi kiállításon 1849, 1852 s 1900 számok alatt közszemlére kitett 1566 s 1567-ből származó magyarországi térképek mutatják, a Zala vize azon időben nem a Balatonba ömlött, hanem Kanizsa felé folyt s a Drávába szakadt.

Az adózási rendszer változatosságáról tesz tanúságot azon körülmény, hogy míg 1806-ban az évi porció (adó) 1137 frt 32 krt. (pengő pénzben) és 5553 verébfejet tett ki, 1808-ban 1310 frt 32 kr. s 5726 db verébfej volt az adó, addig az 1895. évi állami adó 9042 frt 26 kr-ra, a községi pótdó 1630 frt 95 kr-ra, az 1896. évi állami adó 9401 frt 12 kr. s a községi pótdó 1913 frt 35 kr-ra emelkedett. Ehhez járul még az 1895. évi 714 frt 13 kr. törvényhatósági s 5700 frt fogyasztási, valamint az 1896. évi 728 frt 41 kr. törvényhatósági s 5986 frt fogyasztási pótdó.

A verébfejekre nézve megemlítjük, hogy a múlt században s a jelen évszázad elején a lakosság az előirt porción — adón — kívül minden egyes adó forint után egy verébfejet volt köteles beszolgáltatni a bíró kezére.

Nem tartjuk fölöslegesnek megemlíteni, hogy mint a város irattárában lévő régi okmányok igazolják, »szentgróti ember sem borából, sem gabnájából soha dézsmát nem adott« és »a dézsmások szentgróti ember pincéjébe, kamarájába belépni soha sem mertek.« S ha megtörtént, hogy a püspök emberei erőszakkal dézsmát akartak venni, fegyverrel álltak a lakosok ellen.

A város kiváltságai közé tartozott az a szabadság is, hogy mindenki szabadon üzhette a pálinkamérést, és gyakorolták is annyian, hogy a mérések száma majdnem egyenlő volt a fogyasztókéval. Idővel a pálinkamérők száma 31-re apadt. A 70-es években a község a mérés jogát magához akarván ragadni, kérvénnyel járult a megyehatósághoz, mely az akkori alispánt küldte ki az ügy rendezésére. Az alispán a pálinkamérőket a városházára hívatta, hogy velük a jog átengedése iránt tárgyaljon; ezt a lakosság hirül vévén, csapatosan tódult a helyszínére úgy, hogy nagy része künn rekedt. Ezek megunva a várakozást, követelőleg léptek föl, a pálinkamérők pedig a tömeg fenyegető magatartásától való félelmökben önként lemondtak az általuk birt jogról s a községnek adták át. A község aztán bérbe adta a jogot s így kezelte mindaddig, míg az állam 14000 frtért még nem váltotta.

[T.] Ábbá kiváltságát képezi az is, hogy a szent-

gróti Zala hidon át való közlekedés alkalmával hidvámot itteni lakos nem fizet.

Ha városunknak a 40-es évekből származó számadását a maival összehasonlítjuk, ugyancsak csinos különbözetet észlelünk. Míg az 1842-iki községi számadás 1251 frt 38⁹/₄ kr. bevétellel s 1062 frt 52 kr. kiadással, az 184³/₄-iki »katonai« év bevétele 1274 frt 16²/₈ kr., kiadása 1239 frttal »váltóban« záródott, addig az 1893. évi bevétel 4038 frt 30 kr., kiadás 3488 frt 34 kr. 1894. évi bevétel 4085 frt 68 kr. kiadás 3798 frt 98 kr. 1895 évi bevétel 3525 frt 74 kr., kiadás 3401 frt 43 krt. tüntet föl.

A római katolikus hitközség adatai a politikai község adataiból kiviláglanak, azért az egyház külön nem tárgyalatott.

Az ágostai evang. egyháznak első nyomait a XVI. században találjuk. Asbóth superintendens canonica visitatioja (Dömölki esp. levéltár) megemlíti, hogy itt ág. evang. gyülekezet áll fenn, lelkészük van s tanítót készülnék szerződtetni. Templomuk azonban nem volt.

Mint már említettük, Szent-Gróton ev. reform. gyülekezet szintén állott fönn; ezektől vétetett el a mostani róm. kath. templom a vallási villongások idejében. A szent edényeket és oltárterítőket az akkori földesur Hajmásy magával vitte, de később az itteni református híveknek vissza adta, kik azonban ekkorra annyira megfogytak, hogy önálló gyülekezet nem képezhettek, hanem a hozzájuk legközelebb eső nagypiríti anyaegyházhoz csatlakoztak, miért is járandóságaik fejében az arany kelyhet és tányért Piritnek adták, honnét mostanában a nemzeti múzeumba kerültek. A terítők közül 1—2 ma Szent-

Gróton van az ág. ev. egyház birtokában, melynek azokat a reform. hívek átadták.

* * *

Az ág. ev. hívek 1770. év táján templomot s iskolát ohajtván építeni, gondoskodniok kellett alkalmas helyről. Miután ilyent nem kaptak — a kijelölt vizállásos, a városon kívül eső helyet nem fogadták el — az építésről le kellett mondaniok. Iskola építését pedig nem engedték meg, azzal okolva meg, hogy járjanak a gyermekek a katolikus iskolába.

Ugy látszik, hogy az itteni evangélikusok fele része ideköltözött német iparosokból állhatott, mert egyházmegyei bíróságnak kellett döntenie azon kívánságuk fölött, hogy nekik az istvándi lelkész, melyhez filiák voltak, minden második vasárnapon tartson német istentiszteletet; ezt azonban a magyarság és az esperesség nem fogadta el.

1839-ben szereztek meg az első telket kis lakóházzal, melyben az iskolát s az istentiszteletet tartották; 1840-ben alkalmazták az első tanítót Ns. Szényi Jánost.

1859-ben megszerezték az előbbi telekkel szomszédosat is a rajta lévő házzal s 1879-ben a németországi Gustáv Adolf egylet tetemes segélyezése mellett megépítették ennek kertjében a különálló, csinos imaházat. Az imaterem egy közfal által két részre osztva, egyik fele iskolának használtatik. Istentiszteletek alkalmával a közajtót s a falon lévő deszka ablakokat kinyitják, mi által az egész egy teremmé alakul. Az épület cseréppel van fődve; tornya nincs.

A tanítólak külön álló zsuppal fődött. Az egész terület 802 □-öl.

Az egyház filia, Zala-Istvánd anyaegyházhoz tartozik; esperessége a kemenesaljai, püspöksége a dunántuli.

Mostani tanítójának hivatalos teendője a kántortanítóin kívül a vásár- s ünnepnaponkinti egyházi beszédek tartása; továbbá kereszteleés, temetés és egyháztól való kibocsátás, mely utóbbi funkciókat egyházkerületi meghatalmazás alapján gyakorolja. A lelkes Zala-Istvándról négyszer jön át az urvacsora kiszolgáltatása végett.

Az evang. reformátusok csekély számuknál fogva nem képeznek külön egyház-községet, hanem a nagypiríti anyaszentegyházhoz tartoznak. Lelkészük évenként egyszer jön át, hogy a hiveket lelki vigaszban részesítse.

* * *

Az izraelitai hitközség 200 évet meghaladó idő óta áll fönn. Erre engednek következtetni — egyebek közt — a kőfallal körülvett, rendezett állapotban lévő temetőben található régi sírok, melyek közül — egyik Oser Jehuda ben Ahron-é — fölirata szerint 140 éves.

Hogy a hitközség mely évben alakult, följegyzések hiányában nem tudjuk; de, hogy rendezett, az időközi országos törvények szerint szervezett hitközség volt már másfél évszázaddal ezelőtt, bizonyítja a temetőben talált ezelőtt 110 évvel elhalt Reb Slome ben Ezriel rabbi helyettesnek s a 98 év előtt elhunyt Reb Menachem Zwie rabbinak sírhalma; továbbá, hogy a vidéken lakó izraeliták már a mult

században ide szállították s itt temették el halottaikat.

Nem lévén megengedve a hiveknek templomot építeni, a vár urától béreltek imaházat s itt végezték el istentiszteleteiket. Idők multával az épület roskadozóvá válván, 1808-ban gróf Batthyány Ferenczhez, az akkori váruhoz folyamodtak, hogy az imaházul szolgáló épületet restauráltatná. A gróf azonban erre nem volt hajlandó, hanem kijelentette, hogy ugy a templom épületet, valamint a kóser bormérés s egyéb a rituáléhoz tartozó jogokat a hitközségnek örökárban eladja. A vétel meg is történt; s a hitközség levéltárában lévő, pergamenre nyomtatott, 1809. évi január 1-ről keltezett szerződés szerint a vételár 2000 váltó forintban állapotot meg. A hitközség aztán kijavította a templomot és használja ma is. A szerződést a grófon kívül Ekler nevű gondnok írta alá; míg a hitközségi előjárók, élükön Politzer Salamon elnökkel mint vevők vannak abban megnevezve.

A hitközség a magához váltott kóser bormérés jogot 1888. évig tényleg gyakorolta is, de a regale jogoknak ezen évben történt megváltása alkalmával kártalanítási jogától az állam elütötte, mert az ital-mérés után nem adózott. Ezzel a hitközség nevezetes jövődelmét veszítette el.

Sokáig szokásban volt, hogy Szent-Márton napján földiszított hizlalt libát vittek a vár urának. Ez a szokás azonban kiveszett.

Mint a vidéken legrégibb hitközség kerülete Túrje, Szalapa, Mihályfa, Óhid, Nagy-Görbő, Szántó, Zala-Csány, Kapornak, Zala-Istvánd, Ollár, Szöptök, Pakod, Baltavár, Kisbér, Csehi-Mindszent, Véged,

Batyk s az ezen körön belül eső községekre terjedt. Az 1885-iki újabb szervezés azonban szűkebb területre szorította.

Hogy a politikai községgel mindenkor solidaritásban élt; hogy kultur intézményeinek létesítéséhez készséggel hozzájárult, igazolják a hitközség levéltárában található régi okmányok, melyek szerint 1838. évi november hó 22-én gr. Batthyány Antonia született gr. Herberstein által engedélyezett hetivásár költségeihez 5 frttal, a toronyórának 1847. évi július hó 25-én történt reparálásához 10 frt váltóval, valamint az iskolának építéséhez megfelelő összeggel hozzájárult.

A mindenki által szolgáltatni tartozott közadón kívül saját intézményeit is főnn kellett tartania; e mellett még türelmi adó fizetésére is kötelezték. A türelmi adó 1834-ben 209, 1835-ben 227 és 1836-ban 232 váltó forintra rugott s a sümegi cs. k. szolgabíró által szedetett.

A hitközség irattárában 1824. évtől kezdődőleg találhatók jegyzőkönyvek, vagyon leltárak és számadások; ezek persze az akkori szokáshoz képest héber nyelven vannak írva, de pontosság tekintetében kifogástalanok.

Képviselő testülete, melyet minden év január hó 1-ső napján választ, 11 rendes és 2 póttagból, a 3 évenként választott iskolaszéke 8 tagból áll.

Adófizetőinek száma ez idő szerint 65. A hitközségi adó legkisebb összege 2 frt, míg a legmagasabb 55 frt. — 1852—1854. években a minimális cultusz adó 1 frt, a maximális pedig 65 váltó rint volt.

Háztartását illetőleg álljanak itt a következő számok.

	Bevétel.	Kiadás.	
1836. évben	1651'46	1617'46	
1837. »	2479'38	2364'02	
1839. »	2042'35	2029'06	váltó
1840. »	1933'10	1912'47	forint
1854. »	3223'38	2897'51	
1855. »	3497'09	3098'44	
1856. »	3324'13	3275'57	
1894. »	1109'57	2524'—	oszt. ért.
1895. »	1312'53	2164'—	forint
1896. »	1188'—	2256'—	

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a míg a 7 első számban a vagyon értéke is benn foglaltatik, addig a 3 utolsó év csakis a tényleges bevételt és kiadást tünteti föl.

Szervezetre nézve a haladó párthoz tartozik s a IX. község kerületéhez — Nagy-Kanizsához — van beosztva.

Anyakönyvei 1821. évtől kezdődőleg vezetettek.

Istentisztelete a modern kor viszonyaihoz van alkalmazva s bár a tagok nagyrészt vagyontalan iparosokból állnak, az istentiszteletnek a vallás méltóságához való emeléséhez készségesen hozzájárulnak. Iskolája, melyben egykor 3 tanító működött, de mely ma 5 osztályra osztva egy tanító vezetése alatt van, a legrégibb idő óta áll fenn s mindig mintaképe volt a hazafias, magyar szellemben s magyar nyelven vezetett iskoláknak, melybe messze vidékről, még más felekezetűek is szívesen vették föl gyermekeiket.

A hitközség fölvirágoztatása körül sok érdemeket szereztek magoknak a nagy tudományáról híres Reb Hirsch Maglid rabbi és Vágner Bernát anyakönyvvezető. Utóbbi 50 évet meghaladó időn át szolgált a gyülekezetet és mint nyugdíjas halt itt meg.

A régmúlt évtizedek viszonyait élénken illusztrálja az a körülmény, hogy a tudományos készségsű, mély vallásos Reb Hirsch Maglid ha hivei rossz üzletekről, silány termésről panaszkodtak, el-elengedte amugy is csekély fizetésének egy részét azon kijelentéssel, hogy majd kevesebbel fog ő megelégedni.

A dicső szabadságharc a gyülekezet fegyverfogható tagjait a magyar táborban találta, a hol a haza szent ügyéért bátran harcoltak. Egy volt honvéd — ma Zala-Koppányban lakik — 48-as honvéd őrmesteri nyugdíjat húz.

Az 50-es években a magyar zsidókra kivetett hadisarchoz nem csekély összeggel járult a gyülekezet.

Anyagi viszonyai jelenben nem a legkedvezőbbek, a mennyiben 1500 frtot kitévő adóssága van, ennek ellenében azonban vagyona következőkből áll: csinos templom, melynek a nők számára föntartott részét ezelőtt egy évvel teljesen újból alakíttatta át; cseréppel fődött, új, az idén épült elemi iskola épülete, fazsindelyes papi, zsuppos tetőzetű kántori és hitk. szolgai lakása és 4 hold szántóföldje.

A tagok liberalis gondolkodását, magyar hazafias érületét és vallásosságát tekintve alapos remény van arra, hogy hiven fogják szolgálni tovább is a felekezet s a dicső haza szent érdekeit.

* * *

Végül vessünk egy kis tekintetet városunk légköri viszonyaira. A Zalavölgy északi torkolatának közepére építve, 124—130 méternyire fekszik a tenger színe fölött és mint a felföldi városok mindegyike, élvezi a négy évszak nyújtotta kellemességeket, a mennyiben az átmenet egyikből a másikba lassan történik. Sem a tél, sem a nyár nem tulszigoru és nem hosszabb a rendesnél. A légköri lecsapódások rendszeresek, ritkán van nálunk hosszantartó szárazság, vagy tulsok esőzés; ugy ez, valamint a hó s száraz időjárás váltakozó.

Alacsony fekvésénél s a szomszédos nagy hegyekből eredő nyomásnál fogva alig találunk néhány méternyi mély kutakat, leginkább talajvizet használ a lakosság; süppedékes, lápos, vizenyős talaja egészségtelenné teszi a lakásokat és hogy mégis oly magas kort érnek itt el az emberek (ez idő szerint többen vannak 90 éven fölül) és hogy ritkán lép föl itt pusztító járvány, annak tulajdonítható, hogy folyton légáramlat uralkodik nálunk és hogy az egészségügy fejlesztése tekintetében számos kedvező intézkedés tétetett. A halálozás aránya is normális.

* * *

Tavasszal, nyáron és ősszel szelid szellők lengedezése mellett fölfrissül a levegő, balzsamos illatot terjesztenek a rétek, mezők, a Zala zizegő nádasában a vizimadarak lármás csevegése, az urodalmi park sűrű lombozatu fái közt rejtőző fülemüle csattogása, a rigó füttye, a munkások vig danája, s a közeli malom zakatolása zavarja meg az alkonyat csendjét, elmélázva sétálgat a közönség a csinosan épített